

MANTIK DEVRELERİ

DERSİN AMACI: SAYISAL LOJİK DEVRELERE İLİŞKİN KAPSAMLI BİLGİ SUNMAK.

DERSİ ALAN ÖĞRENCİLER KOMBİNASYONEL DEVRE, ARDIŞIL DEVRE VE ALGORİTMİK DURUM MAKİNALARI TASARLAYACAK VE ÇÖZÜMLEMESİNİ YAPABİLECEK DURUMDA OLACAKLARDIR.

DERSİN TANIMI: BOOLE CEBRİ, KOMBİNASYONEL DEVRE TASARIMI, SENKRON ARDIŞIL DEVRE TASARIMI, ASENKRON ARDIŞIL DEVRE TASARIMI, ALGORTMİK DURUM MAKİNALARI TASARIMI VE BU DEVRELERİN ÇÖZÜMLEMELERİ ÖĞRETİLECEKTİR.

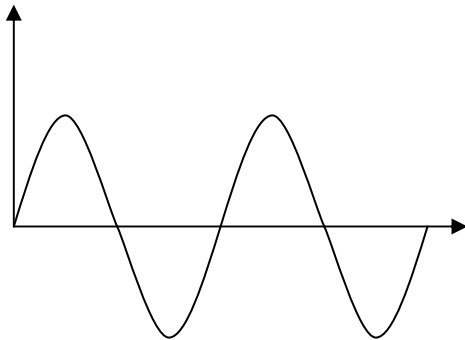
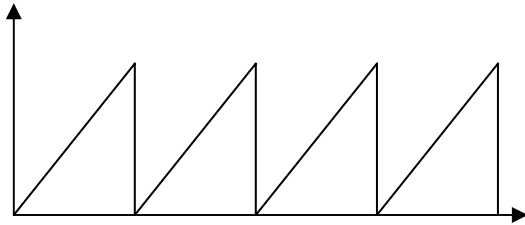
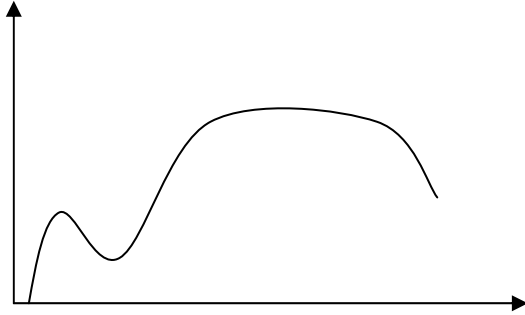
KAYNAKLAR: DIGITAL DESIGN (3. EDITION M. MORIS MANO, PRINTICE HALL, 2002) (SAYISAL TASARIM, ÇEVİRİ, LİTERATUR YAYINCILIK)
DIGITAL DESIGN PRICIPLES & PRACTICES (3. EDITION, PRENTICE HALL, 2001)

DEĞERLENDİRME:	YIL İÇİ SINAV	30P
	DONEM PROJESİ	20P
	FINAL SINAVI	50P
	DEVAM MECBURİYETİ (VAR)	

MANTIK DEVRELERİ DERS İÇERİĞİ

- **SAYISAL SİSTEMLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ**
- **İKİLİ SAYISAL SİSTEMLER**
- **BOOLE CEBRİ VE LOJİK KAPILAR**
- **LOJİK DEVRELERİN ELEKTRİKSEL ÖZELLİKLERİ**
- **LOJİK FONKSİYONLARIN İNDİRGENMESİ**
- **KOMBİNASYONEL DEVRE TASARIMI**
- **ORTA ÖLÇEKLİ TÜMDEVRELER, PAL, PLA VE BU ELEMANLARI KULLANARAK KOMBİNASYONEL DEVRE TASARIMI**
- **FLİP FLOPLAR (İKİLİ DEVRELER)**
- **SENKRON ARDIŞIL DEVRELERİN ÇÖZÜMLENMESİ VE TASARIMI**
- **SAYICILAR VE YAZICILAR**
- **ALGORİTMİK DURUM MAKİNALARI**
- **ASENKRON ARDIŞIL DEVRELERİN ÇÖZÜMLENMESİ VE TASARIMI**

ANALOG İŞARET SÜREKLİ DEĞİŞEN İŞARET

Fiziksel büyüklüklerin (sıcaklık, ışık şiddeti, nem, basınç, vs.) değişimi sürekli bir aralık içindedir. Sınırlar arasında her değeri alabilen bu işaretler ANALOG işaret olarak isimlendirilir.

SAYISAL İŞARET SÜREKLİ OLMAYAN İŞARET

• SAYISAL SİSTEMLER, “0” “1” LERDEN OLUŞAN İKİLİ SAYILAR ÜZERİNE İŞLEM YAPAN DEVRELERDEN OLUŞMAKTADIR.

• “0”, “1” LER DOĞRU, YANLIŞ VEYA VAR, YOK ŞEKLİNDE DURUM İFADE EDER.

• “0”, “1” LERİN YANYANA GELMESİ İLE SAYISAL DEĞERLER, İŞLEM KODLARI, ... İFADE EDİLİRLER.

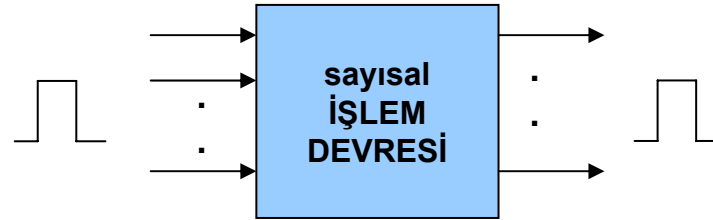
1 BASAMAK	→ BİT
4 BASAMAK	→ NIBBLE
8 BASAMAK	→ BYTE
16 BASAMAK	→ WORD
32 BASAMAK	→ DOUBLEWORD

OLARAK İSİMLENDİRİLİR.

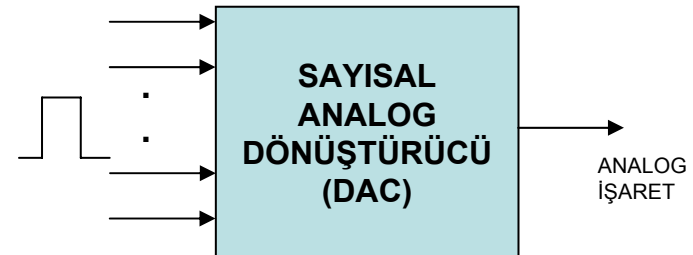
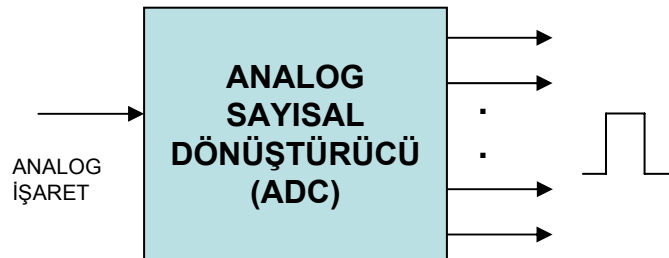
- ANALOG İŞLEM DEVRESİ'NDE GİRİŞ İŞARETİ ANALOG, ÇIKIŞ İŞARETİ ANALOG İŞARETTİR.

- SAYISAL İŞLEM DEVRESİ'NDE GİRİŞ İŞARETİ SAYISAL, ÇIKIŞ İŞARETİ SAYISAL İŞARETTİR.

- ANALOG İŞARET SAYISAL İŞLEM DEVRESİNE UYGULANIRKEN ANALOG SAYISAL DÖNÜŞTÜRÜCÜ
- SAYISAL İŞARET ANALOG İŞLEM DEVRESİNE UYGULANIRKEN SAYISAL ANALOG DÖNÜŞTÜRÜCÜ KULLANILIR

SAYISAL SİSTEMLERİN ÖZELLİKLERİ

GÜNÜMÜZDE TASARIMLARIN ÇOĞUNDA ARTIK SAYISAL SİSTEMLER KULLANILMAKTADIR. SAYISAL SİSTEMLERİN AVANTAJLARI:

- SAYISAL TASARIMIN DAYANDIĞI MATEMATİKSEL TEMELLER KOLAYDIR.**
- SAYISAL SİSTEMLERİN TEST EDİLEBİLİRLİĞİ VE HATALARDAN ARINDIRILMASI ANALOG SİSTEMLERE GÖRE DAHA KOLAYDIR.**
- SAYISAL SİSTEMLERİ PROGRAMLANABİLİR ÖZELLİKTE TASARLAMAK MÜMKÜNDÜR. BU SAYEDE TASARIMDAKİ DEĞİKLİKLER YERİNE PROGRAMDAKİ DEĞİŞİKLİKLER ÖN PLANA ÇIKMAKTADIR.**
- SAYISAL VERİLERİ HAFIZA ORTAMINDA SAKLAMAK MÜMKÜNDÜR.**
- SAYISAL VERİLERİ PROGRAMLANABİLİR ORTAMDA (BİLGİSAYAR ORTAMI) İŞLEMEK OLDUKÇA KOLAYDIR.**
- SAYISAL SİSTEMLERDEKİ İŞLEM HIZLARI OLDUKÇA YÜKSEKTİR.**
- GÜNÜMÜZDE SAYISAL SİSTEM DONANIMLARI PROGRAMLANARAK GERÇEKLEŞTİRİLEBİLMEKTEDİR.**
- SAYISAL SİSTEMLER SÜREKLİ GELİŞİM İÇİNDEDİRLER.**

SAYISAL KODLAMA

SAYISAL SİSTEMLER İKİLİ SAYISAL İŞARETLER ÜZERİNDE İŞLEM YAPMAKTADIRLAR. BU NEDENLE SADECE İKİ DEĞER İŞLEYEBİLİRLER.

SAYISAL DEVRELER ÜZERİNDE İŞLEM YAPILACAK FİZİKSEL BÜYÜKLÜKLERE (GERİLİM, SICAKLIK, NEM, VS.) VE HER TÜRLÜ VERİYE (HARF, SAYI, RENK, VS.) İKİLİ SAYILAR KARŞILIK DÜŞÜRÜLÜR.

ÖRNEĞİN 8 BASMAKLI BİR İKİLİ SAYI KULLANILARAK (8 BİT → BYTE) 2^8 ADET (256) FARKLI İFADE KODU OLUŞUR. BUNLAR 256 FARKLI RENK, 256 FARKLI SEMBOL, 0-255 ARASINDA TAMSAYI, -128 _ +127 ARASINDA TAM SAYILAR OLABİLİR.

BİR İKİLİ DEĞERİN (ÖRN. 10010110) ANLAMINI, O DEĞERİ KULLANACAK OLAN SİSTEMİ (DONANIM YADA YAZILIM SİSTEMİ) TASARLAYACAK OLAN TASARIMCI BELİRLEYECEKTİR.

SAYI SİSTEMLERİ

r tabanında bir sayı katsayılar ile r'nin kuvvetleri çarpılarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$M = a_n \times r^n + a_{n-1} \times r^{n-1} + \dots + a_1 \times r^1 + a_0 \times r^0 + a_{-1} \times r^{-1} + a_{-2} \times r^{-2} \dots a_{-m} \times r^{-m}$$

Örnek1: 10 tabanında ifade edilen 7246.25 sayısı
(10 TABANINDAKİ ELEMANLAR 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9)

$$7246.25 = 7 \times 10^3 + 2 \times 10^2 + 4 \times 10^1 + 6 \times 10^0 + 2 \times 10^{-1} + 5 \times 10^{-2}$$

Örnek2: 2 tabanında ifade edilen 1001.11 sayısı
(2 TABANINDAKİ ELEMANLAR 0,1)

$$1001.11 = 1 \times 2^3 + 0 \times 2^2 + 0 \times 2^1 + 1 \times 2^0 + 1 \times 2^{-1} + 1 \times 2^{-2}$$

Örnek3: 16 tabanında ifade edilen AF26.9C sayısı
(16 TABANINDAKİ ELEMANLAR 0,1,2,3,4,5,6,7,8,9,A,B,C,D,E,F)

$$\begin{aligned} AF26.9C &= A \times 16^3 + F \times 16^2 + 2 \times 16^1 + 6 \times 16^0 + 9 \times 16^{-1} + C \times 16^{-2} \\ &= 10 \times 16^3 + 15 \times 16^2 + 2 \times 16^1 + 6 \times 16^0 + 9 \times 16^{-1} + 12 \times 16^{-2} \end{aligned}$$

SAYI SİSTEMLERİ ARASINDA DÖNÜŞÜM

- İKİ TABANINDA VERİLEN BİR SAYININ ON TABANINDA KARŞILIĞI:

$$(11001100)_2 = 1 \times 2^7 + 1 \times 2^6 + 0 \times 2^5 + 0 \times 2^4 + 1 \times 2^3 + 1 \times 2^2 + 0 \times 2^1 + 0 \times 2^0 = 128 + 64 + 8 + 4 = (204)_{10}$$

- ONALTI TABANINDA VERİLEN BİR SAYININ ON TABANINDA KARŞILIĞI:

$$(2AF)_{16} = 2 \times 16^2 + 10 \times 16^1 + 15 \times 16^0 = 512 + 160 + 15 = (687)_{10}$$

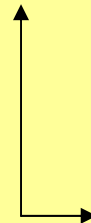
- ON TABANINDA VERİLEN BİR SAYININ İKİ TABANINDA BİR SAYIYA DÖNÜŞÜMÜ:

$$(41)_{10} = (?)_2$$

$$\begin{array}{r|l}
 41 & 2 \\
 \hline
 40 & 20 \\
 1 & 20 \\
 & 10 \\
 & 10 \\
 & 0 \\
 & 5 \\
 & 4 \\
 & 1 \\
 & 2 \\
 & 2 \\
 & 0 \\
 & 1
 \end{array}$$

Tamsayı kalan

41	
20	 1
10	 0
5	 0
2	 1
1	 0
0	 1

101001

SORU: $(0.6875)_{10} = (?)_2$

	TAMSAYI		KESİRLİ KISIM	KATSAYI
$0.6875 \times 2 =$	1	+	0.375	$a_{-1} = 1$
$0.375 \times 2 =$	0	+	0.75	$a_{-2} = 0$
$0.75 \times 2 =$	1	+	0.5	$a_{-3} = 1$
$0.5 \times 2 =$	1	+	0.0	$a_{-4} = 1$

$$(0.6875)_{10} = (0.1011)_2$$

• **İKİLİ VE ONALTILI SAYI SİSTEMLERİ ARASINDA DÖNÜŞÜM**

$$(11010110)_2 = (D6)_{16}$$

1101   0110   (4 bitlik guruplar halinde)
↓   ↓
D   6

$$(2A)_{16} = (00101010)_2$$

2   A
↓   ↓
0010   1010

BİLGİSAYAR SİSTEMİNDE SAYILARIN İFADESİ

8 BİT UZUNLUGUNDA SAYILARI İÇİN

a_7	a_6	a_5	a_4	a_3	a_2	a_1	a_0		<u>işaretsiz</u>
0	0	0	0	0	0	0	0	.....	0
0	0	0	0	0	0	0	1	.....	1
0	0	0	0	0	0	1	0	.....	2
.....									
.....									
0	1	1	1	1	1	1	1	.....	127
1	0	0	0	0	0	0	0	.....	128
1	0	0	0	0	0	0	1	.....	129
.....									
.....									
1	1	1	1	1	1	0	1	.....	253
1	1	1	1	1	1	1	0	.....	254
1	1	1	1	1	1	1	1	.....	255

işaretili

+0
 +1
 + 2
 ...
 ...
 +127
 - 0
 - 1
 ...
 ...
 -125
 -126
 -127

1. TÜMLEYEN: $(2^n - 1) - N$ (n: basamak sayısı, N: tümleyeni alınan sayı)
Açıklama: Sayının basamaklarının değili

Örnek: $(23) = (00010111)$ sayısının 1. tümleyeni

$$(11101000) = (2^8 - 1) - 23 = 232$$

8 BİT UZUNLUGUNDA SAYILARI İÇİN

a_7	a_6	a_5	a_4	a_3	a_2	a_1	a_0		<u>işaretsiz</u>
0	0	0	0	0	0	0	0	.....	0
0	0	0	0	0	0	0	1	.....	1
0	0	0	0	0	0	1	0	.....	2
.....									
.....									
0	1	1	1	1	1	1	1	.....	127
1	0	0	0	0	0	0	0	.....	128
1	0	0	0	0	0	0	1	.....	129
.....									
.....									
1	1	1	1	1	1	0	1	.....	253
1	1	1	1	1	1	1	0	.....	254
1	1	1	1	1	1	1	1	.....	255

işaretili

+0
+1
+2
...
...
+127
- 0
- 1

-125
-126
-127

İşaretili
(1. tümleyen)

+0
+1
+2
...
...
+127
-127
-126

-2
-1
-0

2. TÜMLEYEN: $(2^n - 1) - N + 1 = (2^n - N)$
 $(2.\text{tümleyen} = 1.\text{tümleyen} + 1)$

Örnek: $(23) = (00010111)$ sayısının 2.tümleyeni
 $(2^8 - 23) = 233 = (11101001)$

8 BİT UZUNLUGUNDA SAYILARI İÇİN

a_7	a_6	a_5	a_4	a_3	a_2	a_1	a_0		<u>işaretsiz</u>
0	0	0	0	0	0	0	0	.....	0
0	0	0	0	0	0	0	1	.....	1
0	0	0	0	0	0	1	0	.....	2
.....									
.....									
0	1	1	1	1	1	1	1	.....	127
1	0	0	0	0	0	0	0	.....	128
1	0	0	0	0	0	0	1	.....	129
.....									
.....									
1	1	1	1	1	1	0	1	.....	253
1	1	1	1	1	1	1	0	.....	254
1	1	1	1	1	1	1	1	.....	255

işaretili

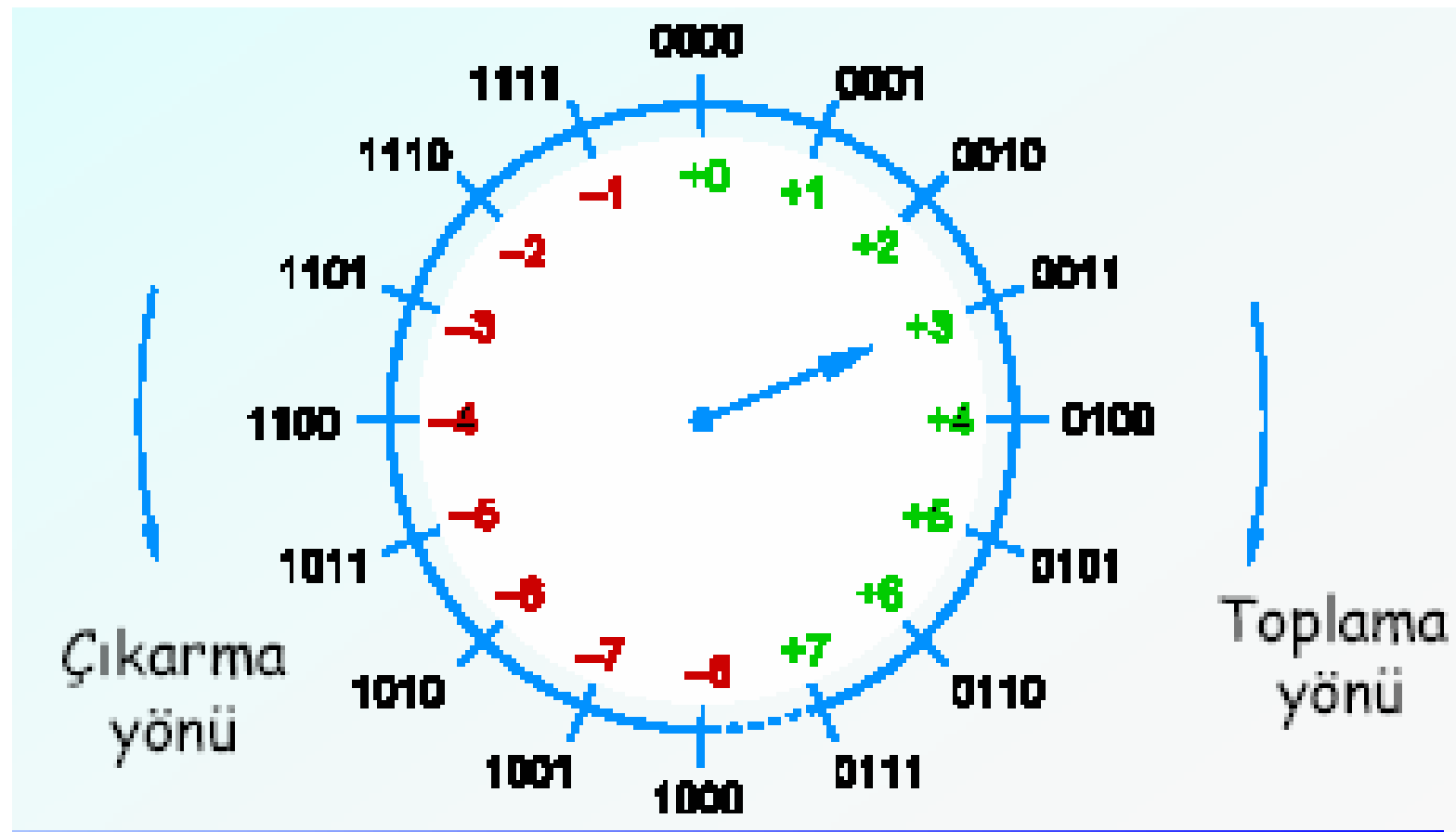
+0
+1
+2
...
...
+127
- 0
- 1

-125
-126
-127

işaretili
(1. tümleyen)

+0
+1
+2
...
...
+127
-127
-126

-2
-1
-0

işaretili
(2. tümleyen)

0
+ 1
+2
...
...
+127
-128
-127

-3
-2
-1

İşaretsiz sayılar ile toplama işlemi ve elde biti tanımı

4 bit uzunluğunda sayılar üzerinde işlem yapılacaktır. C elde (carry) biti simgesidir

$$\begin{array}{r} (8) \quad 1000 \\ (5) \quad 0101 \\ + \quad + \\ \hline 13 \quad \textcolor{red}{0} \quad 1101 \\ \downarrow \\ C \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 13 \quad 1101 \\ 7 \quad 0111 \\ + \quad + \\ \hline 20 \quad \textcolor{red}{1} \quad 0100 \\ \downarrow \\ C \end{array}$$

C=0 → toplama işlem sonucu 4 bit ile ifade edilebiliyor.

C=1 → toplama işlem sonucu elde biti ve 4 bit ile ifade ediliyor.

İşaretili sayılar ile toplama işlemi ve taşma biti (overflow) tanımı

2. Tümleyen ile işlem

$$\begin{array}{r} +2 \quad \textcolor{blue}{0010} \\ +3 \quad \textcolor{blue}{0011} \\ + \quad + \\ \hline +5 \quad \textcolor{red}{0} \textcolor{blue}{0101} \\ C=0 \\ OF=0 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} +2 \quad \textcolor{blue}{0010} \\ +7 \quad \textcolor{blue}{0111} \\ + \quad + \\ \hline +9 \quad \textcolor{red}{0} \textcolor{blue}{1001} \\ C=0 \\ OF=1 \end{array}$$

İşaretili iki pozitif sayının toplamı pozitif ise OF=0

İşaretili iki pozitif sayının toplamı negatif ise OF=1

$$\begin{array}{r}
 (-2) \quad 1110 \\
 (-3) \quad 1101 \\
 \hline
 + \quad + \\
 -5 \quad \textcolor{red}{1} \textcolor{blue}{1011} \\
 \text{C}=1 \\
 \text{OF}=0
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 (-2) \quad 1110 \\
 (-7) \quad 1001 \\
 \hline
 + \quad + \\
 -9 \quad \textcolor{red}{1} \textcolor{blue}{0111} \\
 \text{C}=1 \\
 \text{OF}=1
 \end{array}$$

İşaretili iki negatif sayının toplamı negatif ise OF=0

İşaretili iki negatif sayının toplamı pozitif ise OF=1

$$\begin{array}{r}
 (-2) \quad 1110 \\
 (+3) \quad 0011 \\
 \hline
 + \quad + \\
 +1 \quad \textcolor{red}{1} \textcolor{blue}{0001} \\
 \text{C}=1 \\
 \text{OF}=0
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 (-8) \quad 1000 \\
 (+3) \quad 0011 \\
 \hline
 + \quad + \\
 -5 \quad \textcolor{red}{0} \textcolor{blue}{1011} \\
 \text{C}=0 \\
 \text{OF}=0
 \end{array}$$

Farklı işaretili iki sayının toplamı sonucunda OF→0

Sonuç: iki pozitif sayının toplamı negatif veya iki negatif sayının toplamı pozitif ise OF=1, aksi taktirde OF=0 dır.

İKİLİ KODLAR

İkili işaretlerin ifade ettikleri anlamlar ikili kod olarak ifade edilmektedir.

BCD (Binary decimal coded) kodlama

a_3	a_2	a_1	a_0		
0	0	0	0	.....	0
0	0	0	1	.....	1
0	0	1	0	.....	2
0	0	1	1	.....	3
0	1	0	0	.....	4
0	1	0	1	.....	5
0	1	1	0	.....	6
0	1	1	1	.....	7
1	0	0	0	.....	8
1	0	0	1	.....	9

Örnek:

0011 1001	39
0100 0010	42

Gray Kodu (Bir sayıdan diğerine geçerken tek basamak değişimi vardır)

a_3	a_2	a_1	a_0	<u>onluk eşdeğeri</u>
0	0	0	0	 0
0	0	0	1	 1
0	0	1	1	 2
0	0	1	0	 3
0	1	1	0	 4
0	1	1	1	 5
0	1	0	1	 6
0	1	0	0	 7
1	1	0	0	 8
1	1	0	1	 9
1	1	1	1	 10
1	1	1	0	 11
1	0	1	0	 12
1	0	1	1	 13
1	0	0	1	 14
1	0	0	0	 15

ASCII Kodu

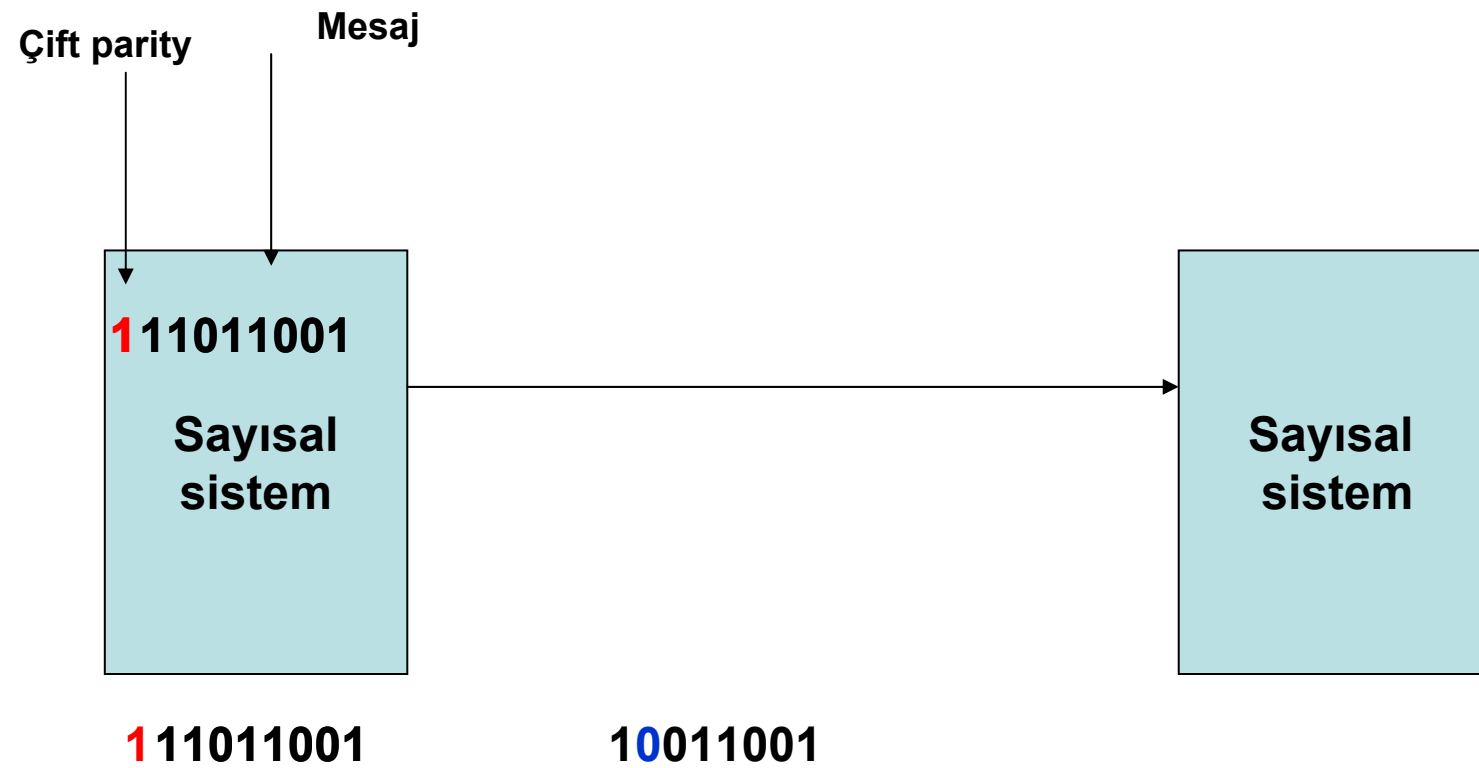
(Sayısal bilgisayarlarda bazı işlemlerin ve simgelerin ikili karşılığıdır.)

a_7	$a_1 a_0$	<u>eşdeğeri</u>
0 0 0 0 0 0 0 0	.....	Null
.....		
0 0 0 0 0 1 1 1	.....	Bell
.....		
0 0 1 1 0 0 0 0	.....	0
0 0 1 1 0 0 0 1	.....	1
.....		
.....		
0 1 0 0 0 0 0 1	.....	A
0 1 0 0 0 0 1 0	.....	B
.....		
.....		

Parity Biti (hata bulma kodu)

(Verinin bir yerden başka bir yere aktarılırken verinin doğru aktarılıp aktarılmadığını belirlemek için kullanılan bit.)

Mesaj					tek parity	çift parity
0	0	0	0	.....	1	0
0	0	0	1	.....	0	1
0	0	1	0	.....	0	1
0	0	1	1	.....	1	0
0	1	0	0	.....	0	1
0	1	0	1	.....	1	0
0	1	1	0	.....	1	0
0	1	1	1	.....	0	1
1	0	0	0	.....	0	1
1	0	0	1	.....	1	0
1	0	1	0	.....	1	0
1	0	1	1	.....	0	1
1	1	0	0	.....	1	0
1	1	0	1	.....	0	1
1	1	1	0	.....	0	1
1	1	1	1	.....	1	0

SORULARINIZ